

Opetus- ja kulttuuriministeriö
PL 29, 00023 VALTIONEUVOSTO

Pääkaupunkiseudun ateistit ry:n lausunto perusopetuslaissa tarkoitetun opetuksen yleisten valtakunnallisten tavoitteiden sekä perusopetuksen tuntijaon uudistamista valmistelevalle työryhmälle

Hälyttävä kysymys. *Vastustamme elämäncatsomustiedon opetuksen avaamista evankelis-luterilaiseen enemmistökirkkoon kuuluville oppilaille liian suurena vaarana opetuksen tunnustuksettomuudelle opetuksen varsinaisen kohderyhmän, uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomien oppilaiden vahingoksi ja heidän ja heidän huoltajiensa perus- ja ihmisoikeuksien loukkaukseksi.*

Opetusministeri Jukka Gustafsson vastasi 29.12.2011 kansanedustaja Outi Alanko-Kahiluodon kirjalliseen kysymykseen (KK 402/2011 vp) uskonnon ja elämäncatsomustiedon opiskelijoiden yhdenvertaisuudesta seuraavaa:

Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmä valmistelee parhaillaan esitystä perusopetuksen yleisiksi valtakunnallisiksi tavoitteiksi ja perusopetuksen tuntijaoksi. Hallitusohjelman tavoitteiden mukaisesti uudistuksella vahvistetaan mm. yhteiskunnallista kasvatusta ja arvokasvatusta sekä oppiaineiden välistä yhteistyötä.

Hallitus on tietoinen kysymyksessä esille nousseista näkökannoista liittyen siihen, ettei kirkkoon kuuluvilla oppilailla ole mahdollisuutta osallistua elämäncatsomustiedon opetukseen. Asia on keskeinen oppilaiden uskonnonvapauden toteutumisen näkökulmasta. Asiasta käydyssä keskustelun valossa on syytä tarkastella perusteellisesti uudestaan, onko tarkoituksenmukaista tai perusteltua rajoittaa kirkkoon kuuluvien oppilaiden oikeutta osallistua elämäncatsomustiedon opetukseen ja heidän vanhempiansa oikeutta valita lapsellensa opetettava katsomusaine.

Mielestämme lapsen pakottaminen julkisen vallan koulussa uskonnonopetukseen on vastoin lapsen uskonnonvapautta. Paras ratkaisu tähän on uskonnonopetuksen lakkauttaminen naamioimatta sitä myöskään jopa kaikille pakolliseksi uskontotiedoksi tai uskontoiseksi vääntäytyväksi etiikaksi. On tietysti sinänsä selvää, että sekin, että kirkkoon kuuluva lapsi ei voi osallistua elämäncatsomustiedon opetukseen uskonnonopetuksen sijasta, on vastoin lapsen ja hänen huoltajiensa uskonnon- ja oman tunnonvapautta sekä yhdenvertaisuutta.

Mutta yhdenvertaisuuteen kuuluu myös **syrimättömyys**, ja se on tässä tärkeämpi seikka ottaa huomioon. Elämäncatsomustiedon opetuksen avaaminen valtakirkkoon kuuluville oppilaille vaarantaisi opetuksen tunnustuksettoman luonteen kirkon ja sen tukijoiden kuitenkin vaatiessa opetuksen sisällössä otettavaksi huomioon opetukseen osallistuvat kirkon jäsenet. Tämä olisi vastoin opetukseen osallistuvien uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomien oppilaiden ja heidän huoltajiensa uskonnon- ja oman tunnonvapautta ja olisi siis heitä syrjivää. Nämä oppilaathan eivät myöskään voisi väistää keltottomaksi muuttuvaa opetusta, paitsi kotiopetukseen. Elämäncatsomustiedosta tunnustuksetonta, sekulaaria vaihtoehtoa uskonnonopetukselle hakevat kirkon jäsenet joutuisivat myös huomaamaan, että juuri heidän tähtensä tällaista vaihtoehtoa ei enää olisikaan.

Perustelen pelkäämäni uhkaa. Vuodesta 2003 alkaen uskonnolliseen yhdyskuntaan kuuluvalla peruskoulun oppilaalle tai lukion opiskelijalle, jolle ei järjestetä hänen oman uskontonsa opetusta, opetetaan oppilaan huoltajan (nykyään oppilaan huoltajien yhteisestä) pyynnöstä tai opiskelijan pyynnöstä elämäncatsomustietoa. Jo tämä sai Helsingin normaalilyseon johtavan rehtorin, uskonnonpedagogiikan dosentti, teoltri Markku Pyysiäisen lausumaan seuraavaa (sivulla 306 teoksessa Ihmistä kasvatamassa: Koulutus – arvot – uudet avaukset, Professori Hannele Niemen juhlaKirja, Suomen Kasvatustieteellinen Seura, Turku, 2008): ”Tämän ilmeisesti tulisi jollakin tavalla näkyä myös seuraavassa opetussuunnitelmauudistuksessa, jossa määritellään elämäncatsomustiedon tavoitteet ja oppisisällöt, mikäli koululainsäädännössä ei päädyt johonkin toiseen katsomusaineita koskevaan ratkaisuun.” Kuitenkin on niin, että tuon oppilaan ei tarvitse osallistua mihinkään katsomusaineopetukseen (tämä on myös eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen ja Opetushallituksen kanta; Espoo kuitenkin rikkoo edelleenkin tätä vastaan), vaan perusopetusasetuksen 5 §:n mukaan hänelle tulee järjestää vastaavasti muuta opetusta tai ohjattua toimintaa, mikä olisi pelkästään hyödyksi oppilaalle.

Uuden uskonnonvapauslainsäädännön tultua 1.8.2003 voimaan uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumaton ev.-lut. uskonnonopetukseen osallistunut oppilas olisi koulun toimesta pitänyt välittömästi siirtää elämäkatsomustiedon opetukseen, ellei huoltaja (sitten kohta huoltajat yhdessä) nimenomaisesti ilmoittaisi oppilasta ev.-lut. uskonnonopetukseen. Mutta niin eivät kouluviranomaiset tehneet. Tiedän sen hyvin kanneltuani eduskunnan oikeusasiamiehelle Espoon, Helsingin, Rauman ja Seinäjoen kaupunkien opetustoimista (kahdessa edellisessä tapauksessa jopa kahtena eri ajankohtana; kahdessa jälkimmäisessä tapauksessa jopa lomakkeet olivat kumotun lain mukaiset; nykyään Seinäjoen tiedote ja lomake ovat mallikelpoiset) sekä Opetushallituksesta. Viranomaiset siis toimivat uskonnonopetusta suosien elämäkatsomustiedon opetusta vastaan tilanteessa, jossa lapset ja nuoret olisivat päässeet oletusarvoiseen opetukseensa ja elämäkatsomustieto oppiaineena olisi vahvistunut kerralla. Sellainen herättää suuren epäluottamuksen myös siihen, että viranomaiset haluaisivat ja pystyisivät turvaamaan elämäkatsomustiedon opetuksen sisällön tunnustuksettomuuden kaikissa tilanteissa.

Helsingin kaupungin opetusviraston tämänkeväinen lomake ”Tietoja koulutulokkaasta” ohjaa kyläkin ortodoksiseen kirkkoon kuuluvan oppilaan suoraan ortodoksisen uskonnon opetukseen, mutta oppilas, jolla ei ole ”uskontokuntaa”, ei vastoin lakia edelleenkään ohjautu suoraan elämäkatsomustiedon opetukseen, vaan lomakkeessa siihen tarvitaan oppilaan kaikkien huoltajien allekirjoittama rasti ruudussa. Kuitenkin huoltajien aktiivisuus ja yksimielisyys tarvittaisiin lain puolesta silloin ja vain silloin, jos oppilas lomakkeella ilmoitettaisiin ([tavallisimmin] ev.lut.) uskonnon opetukseen (mitä mahdollisuutta tulisi tasapuolisuuden vuoksi tuputtaa myös ortod. kirkkoon kuuluvan oppilaan huoltajille). Ja näin siis kaupungissa, jonka opetusjaoston ja opetuslautakunnan varapuheenjohtajana Outi Alanko-Kahiluoto toimi 2005–2009.

Uskonnonopetuksen pakkoon oikea, elämäkatsomustietoa vaarantamaton, rehellinen ja johdonmukainen ratkaisu olisi muuttaa uskonnonvapauslakia ja perusopetuslakia niin, että 12 vuotta täyttänyt lapsi voisi omalla päätöksellään erota kirkosta ja että hän tällöin siirtyisi uskonnonopetuksesta elämäkatsomustiedon opetukseen, ellei hän sitten omalla ilmoituksellaan jatkaisi uskonnonopetuksessa. Muutoksen asemaansa haluava olisi muutosta pohtiessaan kypsynyt muutokseen. Muutoksessa olisi kyse syvästi henkilökohtaisesta asiasta, johon perusopetuslain vain olisi mukauduttava. Kirkon jättämään haluavien ei tarvitsisi odottaa korkeaa 18 vuoden ikää. Laki myös tuolloin toimisi yhdenvertaisesti heitä kohtaan, koska he eivät jäisi riippuviksi huoltajiensa vaihtelevasta tahdosta. Kirkon jäsenenä pysyttävä jatkaisi pakollisessa uskonnonopetuksessaan; tämän viimekätinen perustelu olisi vähemmistön suojelu.

Lain mukaan huoltajat voivat yhdessä ilmoittaa lapsen eronneeksi kirkosta. Tähän tarvitaan 12 vuotta täyttäneen lapsen tapauksessa lapsen oma suostumus, ja lapsihan voi tietysti itse tehdä asiassa aloitteen. Tätä kautta huoltajat saavat lapsen elämäkatsomustiedon opetukseen. Vanhempien olisi huomattava, että ei todellakaan olisi mitään syytä pitää lasta enää kirkon jäsenyydessä, jos haluaa siirtää hänet pois uskonnonopetuksesta, ja että olisi itse asiassa lasta kohtaan väärin pitää hänet kirkon jäsenenä hänen jättäessään kirkon opin.

Eduskunta yritti kirkon vanhoillisten aloitteesta syntyneellä 16.12.2003 hyväksymällään lausumalla saada kyseisen huoltajien mahdollisuuden peruutettua sen jo kerran ennen vaaleja hyväksyttyään. Mutta opetusministeriö ja ev.-lut. Kirkkohallitus eivät asettuneet lausumaa tukemaan, vaan uusien vaalien jälkeen eduskunta antoi lausuman raueta. Itse esitin hallintovaliokunnalle, että lausuman mukainen paluu uskonnonvapauskomitean ehdotukseen olisi joka tapauksessa tehtävissä tyhjäksi: kirkkoon kuuluvien huoltajien olisi riittänyt lähettää kirkkoherranvirastoon kirje, jossa ensin yksi huoltajista olisi ilmoittanut eroavansa kirkosta, sitten huoltajat yhdessä olisivat ilmoittaneet lapsen eronneeksi kirkosta ja lopuksi kirkosta eronnut huoltaja olisi ilmoittanut liittyvänsä takaisin kirkkoon; tällöin lapsi ei olisi seurannut mukana.

Tätä uuden uskonnonvapauslain arvokasta saavutusta olisi vain syytä pitää esillä myös sen instrumentaalisen luonteen tähden: lapsen palauttamista hänen syntymähetkensä mukaiseen tyhjiin, puhtaaseen uskonnolliseen asemaan vailla uskonnollisten yhdyskuntien jäsenyyksiä yhdenmukaisesti sen kanssa, että lapsi halutaan siirtää uskontojen viitekehystä vailla olevaan elämäkatsomustiedon opetukseen.

Sen takana, että kirkkoon kuuluva lapsi kenties itse protestoi sitä, että hän ei voi halutessaan ja vaikka vanhempiensa mahdollisesti suostuessaan siirtyä elämäkatsomustiedon opetukseen eroamatta kirkosta, voi monesti ymmärtää olevan kaksi väärinkäsitystä. Ensinnäkin lapsi voi ajatella,

että hänen kirkon jäsenyytensä olisi jotain, jota ei kerta kaikkiaan voisi muuttaa, vaikka hän itse olisi valmis luopumaan tästä jäsenyydestä. Mutta kyllä vanhemmat, jotka suostuisivat uskonnonopetuksen jättämiseen, saattaisivat suostua myös lapsen kirkosta eroamiseen. Toiseksi lapsi voi ajatella, että koululakeja olisi helpompi saada muutetuksi kuin uskonnonvapauslakia. Mutta tavallinen laki se on uskonnonvapauslakikin ja perusopetus- sekä lukiolakeihin tiukasti sidoksissa niin säännöksissä kuin niiden perusteluissa. Sikäli uskonnonvapauslaki on muutettavissa ja nimenomaan siksi, että siten voitaisiin vaikuttaa koululakien toimintaan. Uskonnonvapauslain muutoksella voitaisiin siis antaa 12 vuotta täyttäneen lapsen erota kirkosta omalla päätöksellään, jolloin perusopetuslakia muutettaisiin vastaavalla tavalla lukiolain mukaiseksi.

Uskonnonvapauskomitean varapuheenjohtajana toiminut emeritusprofessori Juha Seppo totesi minulleen vuonna 2003, että uusi uskonnonvapauslaki jää varmaankin sellaisenaan voimaan kymmeniksi vuosiksi lukuunottamatta sitä, että säännökset alaikäisen päätösvallasta oman uskonnollisen asemansa suhteen saattavat tulla muutetuiksi aiemminkin. Hän tietysti tunsikin, missä hänen rakennelmansa oli heikoin ja uskonnonvapautta loukkaavin: puuttuvassa oikeudessa erota uskonnollisesta yhdyskunnasta. Se taas on asia, jonka rajoittamiseen yhdyskunnalla ei voi olla oikeutta, ja asiasta voidaan siis säätää uskonnolliset yhdyskunnat sivuuttaen. Uskonnollisilla yhdyskunnilla on vain oikeus asettaa ehtoja jäseneksi liittymiselle ja tietysti oikeus halutessaan erottaa jäsenensä.

Marjatta Stenius-Kaukosen ensimmäisenä allekirjoittajana ja Jukka Gustafssonin (!) lakialoite (LA 24/2001 vp) la(e)iksi perusopetuslain 13 §:n ja lukiolain 9 §:n muuttamisesta ehdotti, että ala-asteen oppilaalle opetetaan hänen vanhempiansa valinnan mukaisesti joko uskontoa tai elämäntietoa ja että yläasteen oppilaalle ja lukion opiskelijalle opetetaan hänen valintansa mukaisesti joko uskontoa tai elämäntietoa. Ehdotus oli seikkaperäisesti perusteltu ja erityisesti yläasteelle siirtyvän oppilaan päätösvallan osalta hyvin ansiokkaasti. Mutta nykyään oman päätösvallan käyttö olisi tietysti syytä sitoa 12 ikävuoden täyttämiseen.

Kyseinen lakialoite on kuitenkin pinnallinen ja ongelmallinen, sillä se ei ehdota mitään lapsen oikeudesta samassa iässä omalla päätöksellään erota uskonnollisesta yhdyskunnasta (ja omalla päätöksellään liittyä sellaiseen uskonnolliseen yhdyskuntaan, joka hyväksyy hänet jäsenekseen). Kirkkoon kuuluva oppilas tai opiskelija saisi siis siirtyä omalla päätöksellään pois uskonnonopetuksesta, mutta elämäntietouden opetuksessakin hän joutuisi edelleen olemaan kirkon (pantti)vankina. Kuitenkin syvällisin syy erota kirkosta on juuri kirkon mittaaminen sen opin ja peruskoulun oppilaan sekä lukion opiskelijan tapauksessa siis tähän oppiin sidotun uskonnonopetuksen kautta. Kirkon vankina hänen asemansa olisi sietämättömän valheellinen. Kirkon panttivankina taas hän olisi uhka elämäntietouden opetuksen tunnustuksettomalle luonteelle, sillä kirkko on ilmoittanut olevansa kiinnostunut, mitä sen jäsenille koulussa opetetaan, ja puhuisi siis häneen vedoten hänen haluamaansa opetusta vastaan.

On huomattava, että lakialoitteen ajankohtana 7.3.2001 uskonnonvapauskomitea oli juuri jättämässä mietintönsä, joka, kuten varmasti lakialoitetta laadittaessa oli jo tiedossa, ei olisi antanut huoltajien vapaasti yhdessä ilmoittaa lasta eronneeksi uskonnollisesta yhdyskunnasta. Huoltajien suvereeni päätösvalta sisältyi vasta hallituksen esitykseen (HE 170/2002 vp) seuraavana vuonna ja uuteen uskonnonvapauslakiin. Huoltajien mahdollisuus alle 12-vuotiaan kirkkoon kuuluvan oppilaan siirtämiseen uskonnonopetuksesta elämäntietouden opetukseen toteutuu nykyään irrottamalla lapsi kirkon jäsenyydestä. Lakialoitteeseen syynä oli tietysti myös (ennakko)tieto, että uskonnonvapauskomitea ei antaisi alaikäiselle lainkaan oikeutta erota uskonnollisesta yhdyskunnasta omalla päätöksellään. Mutta lakialoitteen olisi pitänyt ehdottaa korjausta juuri tähän esittämillään perusteilla, jotka uskonnonvapauskomitea tahtoi täysin sivuuttaa.

Se, että oppilas tai opiskelija haluaisi vapaaehtoisesti pysyä kirkon jäsenenä ja silti osallistua elämäntietouden opetukseen, olisi valtakirkkoon kuuluvan oikeudetonta uhoa saada muiden kustannuksella kaikki. Hänen toiveensa toteuttamisesta olisi vaarana seurata elämäntietouden opetuksen tuhoutuminen. Uskonnottomat ovat vain hyvin heikosti järjestäytyneet, ja he ovat hyvin huonoja puolustamaan oikeuksiaan; jo elämäntietouden opetuksen vähäinen valinta on ilmaus siitä. Uskonnottomat eivät voi sallia sitä, eikä heidän tule sitä silloin myöskään tavoitella, että kirkkoon kuuluvat pääsisivät heille itselleen tarkoitettuun opetukseen.

Onkin huolestuttavaa, että opetusministeri Gustafsson oli äänestämässä 16.12.2003 yllä mainitsemiani eduskunnan lausuman puolesta. Hänen tuolloinen yhdistetty kantansa, että kirkkoon kuu-

luva oppilas saisi päästä (jopa omalla päätöksellään) elämäkatsomustiedon opetukseen mutta että hän ei edes huoltajiensa tahdosta saisi päästä kirkon jäsenyydestä, kertoo piittaamattomuudesta uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomia sekä heihin liittymään halukkaita ja valmiita sekä heidän elämäkatsomustiedon opetustansa kohtaan. Kanta puhuu halusta antaa luterilaiselle enemmistölle yhä lisää valtaa uskonnottoman vähemmistön kustannuksella, kun kuitenkin vähemmistön syrjimisen välttäminen olisi tärkeintä.

Yhdistyksemme tavoitteena olevassa sekulaarissa valtiossa kirkon jäsenyydestä ei lain puolesta seuraisi mitään velvollisuuksia. Mutta toisaalta sekulaarissa valtiossa ei julkisen vallan kouluissa olisi uskonnonopetustakaan. Sekulaarin valtion julkisen vallan kouluissa saattaisi kylläkin olla pakollinen elämäkatsomustiedon opetus, sillä kyseinen opetus olisi sinänsä sopivaa kaikille. Suomi ei kuitenkaan ole vielä sekulaari valtio. Kirkkoon kuuluvan vaatimus päästä elämäkatsomustiedon opetukseen on ennenaikainen. Sekulaaria valtiota taas ei oikein voi tavoitella kirkon jäsenenä pysytellen.

Aikuislukiossa uskonnonopetuksen ja elämäkatsomustiedon opetuksen välillä on vapaa valinta. Tietääkseni tästä ei ole ollut haittaa jälkimmäiselle; yhdenvertaisuudesta yksille ei ole seurannut syrjintää toisille. Peruskoulun ja nuorisolukion tapauksessa vaara syrjinnästä olisi kuitenkin liian suuri.

Olen kannellut eduskunnan oikeusasiamiehelle siitä, että puolustusvoimissa valtionkirkkoihin kuuluvan varusmiehen on osallistuttava kirkollisiin oppitunteihin sen sijaan, että hän saisi valita elämäkatsomustiedon opiskelun kuten valtionkirkkoihin kuulumaton varusmies. Perustelin kanteluni sillä, että tämä on kirkkoon kuuluvan varusmiehen uskonnon ja omantunnon vapauden sekä yhdenvertaisuuden rajoitus ilman, että siitä on säädetty perustuslain 80 §:n vaatimalla tavalla yksilön velvollisuuksien perusteita koskevana nimenomaisella lailla vanhan uskonnonvapauslain tultua kumotuksi. Vetosin myös aikuislukion esimerkkiin, ja korostin, että toisaalta vaatimukseni ei saa johtaa eikä ilmeisesti johtaisikaan kirkkoon kuulumattomien varusmiesten syrjintään elämäkatsomustiedon opiskelun uskonnollistumisena. Toisaalta olen kannellut siitäkin, että elämäkatsomustiedon opiskelu/opetus on niin huonosti järjestetty ja siitä tiedotetaan niin huonosti, että kirkkoon kuulumattomien varusmiesten uskonnonvapaus ei toteudu tosiasiallisesti. Pääesikunnan uudella selityksellä ja lausunnolla on määräaika 10.2.2012.

Lukiossa kirkkoon kuuluva opiskelija, joka haluaa erota kirkosta ensi tilassa ja siirtyä sitten elämäkatsomustiedon opetukseen, voi omantuntonsa vaatimuksesta kieltäytyä uskonnon kursseista heti lukion alusta lähtien ja suorittaa elämäkatsomustiedon pakolliset kurssit päästyään eroamaan kirkosta. Niin olisin itse menetellyt, jos lukio jo aikanaan olisi ollut luokaton. Mutta jos opiskelijan huoltajat eivät ymmärrä uutta tilannetta eivätkä suostu nuoren kirkosta eroamiseen, varsinkin syksyllä syntyneen (kuten itse olen) lukioista valmistuminen saattaa siirtyä neljäljän vuoteen. Tapauksessani se olisi johtanut siihen, että olisin katkaissut välini vanhempiini ja vaatinut heiltä oikeudessa vahinkorvauksia vastuuttomasta huoltajuudesta. Mutta vapautta ei välttämättä saa uhrauksitta. Toisaalta voisikin olla pikemmin niin, että huoltajat taipuisivat, jolloin uskonnonopetuksesta kieltäytyminen johtaisi siis kirkosta eroon pääsemiseen. Molemmissa tapauksissa olisi painetta uskonnonvapauslain korjaamiseen huoltajien sivuuttamiseksi. Mutta korjauksen saisivat aikaan ne, jotka haluavat erota kirkosta. Olisi nurinkurista, jos korjausyrityksenä olisi sen sijaan uskonnonopetuksen ja elämäkatsomustiedon opetuksen tekeminen keskenään vaihtoehtoisiksi.

Uusi kysymyksenasettelu. *Opetus- ja kulttuuriministeriön asettaman työryhmänne sopisi pohtia kysymystä, tulisiko osaksi perusopetuslain uskonnon ja elämäkatsomustiedon opetusta koskevalla 13 §:llä motivoitua uskonnonvapauslakia muuttaa juuri perusopetuslain lähtökohdista, sille alisteisena, lisäämällä alaikäisen päätösvaltaa uskonnollisen asemansa suhteen.*

Dosentti Jouni Luukkainen, puheenjohtaja
Pääkaupunkiseudun ateistit ry (www.ateistit.fi)
Wallininkuja 2 C 53, 00530 HELSINKI
Puh. (09) 191 51443, (09) 7534 703; jouni.luukkainen@helsinki.fi

Tiedoksi: Opetusministeri Jukka Gustafsson